

CONSTANTIN-FRANÇOIS VOLNEY'İN SEYAHATNAMESİNDE SURIYE

SYRIA IN THE TRAVEL BOOK BY CONSTANTIN-FRANÇOIS VOLNEY

Fatma UYGUR

Dr., Ankara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu,
fuygur@humanity.ankara.edu.tr

Öz

Osmanlı Devleti'ne çeşitli dönemlerde farklı amaçlarla çok sayıda batılı seyyah gelmiştir. Bu seyyahlar arasında Constantin-François Volney (1757-1820) veya Jean (Jan) Potocki (1761-1815) gibi Doğu kültürüne özgü gelenek ve görenekleri, yaşam biçimini, inanç değerlerini ve toplum yapısını gözlemlemek, incelemek ve Batıya anlatmak amacıyla yola çıkanlar olduğu gibi ticaret yapmak için gelenler de vardır. Seyyahlar arasında misyonerlerin yanı sıra Doğu'ya kariyer elde etmekten ziyade, Helen sevgisiyle yögrülen F.C.H.L. Pouqueville (1770-1838) gibi kaybolan antikiteyi ihya etmek için seyahat eden veya gazetelerin maddi destekleriyle izlenimlerini düzenli bir şekilde kaleme alan Theophile Gautier (1811-872) gibi seyyahlar da bulunmaktadır.

Seyyahların kaleme aldıkları "seyahatnameler" sadece olayları ve arkeolojik bulguları gösteren kaynaklar değil, aynı zamanda insanların zihniyetini, dünyaya bakış açılarını ortaya koyan bilgi birikimleridir. Gezip görülen ve incelenen toplumun iktisadi, sosyal, dini ve etnolojik yapısını gösteren seyahat bilgi ve bulguları tarihe malzeme veren kaynaklar arasına dâhil edilmiştir.

"Seyahatnamelerin romanlara değil, tarihe ait olduğunu düşünüyorum." sözüyle bu kaynakların tarihsel veriler olduğuna işaret eden Fransız seyyah ve müsteşrik Constantin-François Volney (1757-1820) *Voyage en Syrie et en Egypte* adlı eserinde "Suriye ve Mısır"ı keşfederek bu coğrafyanın kültürel zenginliğini Oryantalizmin hizmetine sunmuştur.

Tabiiatta uzun yürüyüşler yaparak, at sırtında dolaşarak ve aç-susuz kalarak her türlü fiziki şartlara hazırlık yaptıktan sonra Doğu'ya seyahat eden Fransız felsefeci, filolog, etnolog, müsteşrik Volney, Amerika ve Avrupa ülkelerinden önce Doğu'ya yakın bir ilgi duymuştur.

Bu makalede Volney'in "Suriye ve Mısır Seyahatnamesi"nde Suriye etnolojik ve filolojik özellikler de dikkate alınarak siyasi ve kültürel bakımdan irdelenecektir.

Abstract

Many Western travelers visited the Ottoman Empire for various purposes in different times. Among the travelers, there were those ones such as Constantin-François Volney (1757-1820) or Jean Potocki (1761-1815) who set out to observe and investigate the custom and usage, life style, and belief values special for East culture, and to tell the West about these, besides those who came for business. Molded by love of Helen, F.C.H.L. Pouqueville (1770-1838), who travelled to recreate the antiquity, and Theophile Gautier (1811-872), who wrote about his experience thanks to newspaper support, were also among the travelers, who did not pursue a career in the East.

The travel books written by travelers are accumulation of knowledge that not only reveals the events and archeological evidence, but mentality and points of view to the world. Travel information and evidence that shows the economic, social, religious and ethnological structures of the visited and investigated society is included in the sources that contribute to the history.

Quoted as saying, "I believe travel books do not belong to novels, but the history.", Constantin-François Volney (1757-1820) stated that these sources were historical data, and put the cultural diversity of the region into the service of orientalism by discovering "Syria and Egypt" in his work "Voyage en Syrie et en Egypte".

French philosopher, philologist, ethnologist, orientalist, Volney, who travelled to the East after he made the preparations for any kinds of physical conditions by going hiking in the nature, roaming in the saddle, and being hungry, was interested in the East, before America and European countries.

In this article, Syria and Egypt travel book by Volney will be analyzed in terms of political and cultural aspects, along with ethnological and philological ones.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 3 Ekim 2016

Kabul edildiği tarih: 9 Kasım 2016

Yayınlanma tarihi: 12 Aralık 2016

Article Info

Date submitted: 3 October 2016

Date accepted: 9 November 2016

Date published: 12 December 2016

Anahtar sözcükler

Constantin-François Volney, Suriye, Dürzüler, Ansariye, Motouali, Osmanlı Devleti, Seyahatname

Keywords

Constantin-François Volney, Syria, The Druze, Ansaria, Motouali, The Ottoman Empire, Travel book

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001484

Giriş

Batılı entelektüeller için Doğu'nun özel bir yeri vardır. Doğu, her zaman keşfedilmeye değer mistik ve otantik bir imgedir; Doğu'nun büyümlü gücü, erişilmez kudreti, hayal ötesi ihtişamı, efsunlu sarayları, entrikalı haremeleri, akıl almaz efsaneleri, biteviye rivayetleri ve kimi zaman esrarengiz topluluklarıyla bir masal dünyası kadar gizemlidir.

İstanbul'dan başlayarak Bağdat, Kudüs, Filistin, Şam, Mısır, Kafkasya, İran, Hindistan ve Çin'de antik kültürlerle ev sahipliği yapmış çok geniş bu coğrafyadaki "sır" kapısını aralamak, onu teneffüs etmek, onu yaşamak seyyahlar için genellikle bir zorunluluk olarak algılanmıştır (Uygur 28).¹

Şüphesiz, seyyahlar gezip görecekları yerler için bir rehberin refakatine ve bazı belgelere ihtiyaç duymaktadır. Geniş Osmanlı coğrafyasında seyyahlara, devletler arasında yapılan çeşitli ticari antlaşmalardan elde edilen imtiyazlar², ahitnameler ve siyasi anlaşmalarla ülkenin sınırları dâhilinde seyahat tezkeresi³ sağlanmıştır.⁴ Tabiatıyla seyyahlar da sıradan insanlar değildir. Genellikle yaşadıkları toplumun en üst kademesinden olup iyi eğitimli, varlıklı ve meraklı insanlardır.⁵

Ortaçağda bir seyyahın baktığında görmek istediği veya keşfetmeye çalıştığı şey Hz. İsa'nın kutsal emanetleri yani Kudüs'te bulunan kiliseler, manastırlar ve bunların müştemilatlarıdır. Yeniçağda ise Rönesans'ın etkisiyle Roma ve Bizans anıtları seyyahların ilgi odağı olmuştur. Doğu'da bulunan "Harabelere" gitmenin bir itibar meselesi olduğunu belirten Constantin-François Volney, kariyer sahibi olmak için Doğu'ya seyahati gerekli görmüştür (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* III).

Seyyahlar kadar yazdıkları seyahatnameler de çok dikkat çekici olmuştur. Fransız filozof Charles Louis de Montesquieu (1689-1755) Asya'daki siyasal yönetim biçimlerinin analizini yapmak için, XVII. yüzyılın sonlarında kaleme alınan seyahatnamelerden yararlanma yoluna gitmiştir. Montesquieu "De L'Esprit des Lois" (1747) "Kanunların Ruhu" adlı eserinde despotizmle ilgili çarpıcı örnekleri, okuduğu bu seyahatnamelerden almıştır (Uygur 39). Volney'in seyahatnamesi de

¹ Doğu, oryantalizmin "kabul edilmiş bilgiler" kütüphanesine yerleştirilmiş kitaplara dayanıyor (Said 139).

² Osmanlı Devleti'nin 1535'te Fransızlara dostluk çerçevesinde bahsettiği ilk kapitülasyon maddelerinden anlaşıldığı üzere Fransız kralına bağlı vatandaşlara seyahat hakkı verilmiştir (Sezer 107).

³ "Mürur tezkeresi" (Çadircı 153).

⁴ Örneğin, Avusturya ile yapılan Pasarofça Antlaşması (1718)'nin 18. maddesi Avusturya vatandaşlarının Osmanlı topraklarındaki seyahatlerini içermektedir. Söz konusu maddede elçilerin ve maiyetinin merasim ile ilgili düzenlemeleri bulunmaktadır. Belgrad Antlaşması (1739)'nin 21. maddesi de aynı konuda benzer hükümler içermektedir. Ruslarla yapılan İstanbul Antlaşması (1700)'nin 12. maddesi de seyahatle ilgilidir (Sezer 108).

⁵ Seyyahlar; doktor, tabiat bilimiyle uğraşan bilim adamı, tüccar, hukukçu, asker, misyoner, konsolos-elçi, siyasetçi veya aynı zamanda bir ajan olabilmektedir. Örneğin, Macar asıllı bir Fransız askeri olan Baron de Tott (1733-1793) XVI. Louis'nin en iyi ajanlarından biridir. Seyyah gibi dolaşırken Fransa'nın Mısır'ı işgalini hazırlayan istihbarat verilerini temin etmiştir (Berkes 83, 85); Lord Byron (1788-1824) ve F.C.H.L Pouqueville (1770-1838) gibi seyyahların amacı ise Yunan ayaklanmasına bizzat destek vermektir. Jean de Thévenot (1633-1667) ve Antoine Galland (1646-1715) gibi Doğu'yu tanımaya çalışan seyyahların varlığı da bilinmektedir (Uygur 36-37).

benzer bir işlev görerak Napolyon'un Mısır seferine kültürel bir alt yapı oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Suriye'yi Mısır'ın ayrılmaz bir parçası görerak bölge halkının sosyal yapısı, gelenekleri, kaynakları ve zenginlikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş, Fransa'nın dikkatini Suriye üzerinde yoğunlaştırmasına katkı sağlamıştır. Seyahatnamenin tarihsel arka planında aktüel gelişmeleri değerlendirmeye yönelik bilgi ve bulguların varlığı bu iki ciltlik eseri önemli hâle getirmektedir.

Constantin-François Chassebœuf de La Giraudais, Kont Volney

Constantin-François Volney, 3 Şubat 1757'de Fransa'nın kuzey-batı bölgesi Anjou (Maine-et-Loire)'da bulunan Craon'da asil bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bilimsel faaliyetlerinin yanı sıra siyasette de aktif rol oynamıştır. 26 Nisan 1820'de Paris'te ölmüştür. Fransız Akademisi üyesi olan (1803) Volney'in piramit tarzı kabri, Paris'in ünlü "Père Lachaise" mezarlığında 41. bölümdedir.

İki yaşında annesini kaybeden Constantin-François, babasından uzakta dadılar ve hizmetçiler tarafından büyütülmüştür.⁶ Boisgirais soyadıyla öğrenim hayatına başlayan Constantin-François, Doğu'ya seyahate çıkmadan kısa bir süre önce çok beğendiği filozof Voltaire (1694-1778)'in isminin⁷ ilk üç harfi ile Voltaire'in yirmi yıl kadar yaşadığı Fransa'nın İsviçre sınırında bulunan Ferney'in son üç harfini alarak "Volney" takma adını kullanmıştır. Volney, Paris'te tıp, hukuk ve tarih eğitimi almasına rağmen özellikle filoloji ve doğu dilleri üzerine eğitimini yoğunlaştırmayı tercih etmiştir. Paris'te dönemin entelijensiyasıyla, yazar ve politikacı Benjamin Franklin⁸ (1706-1790) ile materyalist felsefeci Paul-Henri Thiry Holbach (1723-1789)'in evinde diğer filozof ansiklopedist Denis Diderot (1713-1784) ile dostluk kurması, bunlarla bilimsel sohbetler yapması, sürekli fikir alışverişinde

⁶ Özellikle hizmetli iki kadın Volney'in kafasını batıl inançlarla, tuhaf masallarla ve hayaletlerle doldurmuşlardır. Bu boş inançların kalıcı izleri, ilerleyen yaşında Suriye ve Mısır hakkında yazdığı seyahatnamesinde görülmektedir (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* VII-IX).

⁷ Aydınlanma çağının sembol isimlerinden Voltaire'in de gerçek adı François-Marie Arouet'dir.

⁸ Franklin, Volney'e Amerika'yı gezip görmesini tavsiye etmesine rağmen Volney'in aklı hep Doğu'da kalmıştır. Annesinden miras kalan 6.000 frankın Suriye ve Mısır seyahatinin masrafını karşılayacağını düşünen Volney, ince hesaplardan sonra Doğu'da karşılaşabileceği fiziki güçlüklerle, vahşi tabiata ve çöl şartlarına karşı doğada antrenmanlar yapmıştır. Tam bir yıl yorgunluk ve uykusuzluğa tahammül etmek, aç ve susuz kalmak, taşlı topraklı yollarda çıplak ayakla yürümek, eşek ve ata semersiz binmek, sıcak havada yürümek gibi egzersizler yapmıştır. Nihayet bir yılın sonunda sırtında çanta, omzunda bir tüfek ve üzerinde 6.000 frankla Paris'ten ayrılmıştır. Marsilya'dan bir gemiyle Doğu'ya doğru büyük bir heyecanla yola çıkmıştır (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* XII-XIII).

bulunması Volney'in ateist olmasına sebep olmuştur (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* III-XXXIX).

Mısır ve Suriye'ye seyahat isteği, antikiteye merak duyan Galland⁹ gibi, kendini ve dünyayı yeniden tanımlayan, sanatı önemseyen Rönesans aydını Volney için artık bir kariyer meselesidir. Her batılı seyyah gibi Volney, kişisel deney ve gözlemleriyle Doğu'da bireysel davranışlardan yola çıkarak tüm Müslümanlara ait hükümler çıkarmıştır.¹⁰

Volney'in seyahati bir eğitim olarak algılaması onu dönemin diğer seyyahlarından ayıran bir özellik olmuştur. Volney, Suriye coğrafyasında bulunan Lübnan'da Mar-Hanna manastırına Arapçayı tam anlamıyla öğreninceye kadar kendini kapatmıştır.¹¹ Zira, bölgenin özelliklerine uygun olarak, istenilen bilgilere tercüman kullanmadan doğrudan doğruya erişmek için öncelikle Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenmek zaruridir.¹²

⁹ Doğu hakkında "Mille et Une Nuits" (Bin bir Gece Masalı) kitabıyla Batı'ya ilk kez bilgi veren Fransız şarkiyatçı ve arkeolog Antoine Galland (1646-1715) İstanbul, Suriye, Filistin, Makedonya gibi yerleri gezmiş; Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. İstanbul'da elde ettiği el yazması koleksiyonu Fransız Akademisi'ne ve Fransız Millî Kütüphanesi'ne Kral XIV. Louis (1643-1715) adına bağışlamıştır (Akpınar 337-338); İngiliz antropolog ve ejiptolog Richard Pockocke seyahatin zorluklarını önceden bildiğini, buna rağmen gerçekleştirdiğini kitabında yazmıştır. Gençlere örnek olması gerektiğini düşünen Pockocke, pek çok etnik unsurun örf ve adetlerini, sosyo-kültürel yapısını, konuştukları lisanları seyahatnamesinde okuyucusuna aktarmıştır (Pockocke 234).

¹⁰ Mısır ve Suriye'nin Avrupa ile aralarında gemiyle 14 günlük, İstanbul ile 18 günlük mesafe bulunmasına rağmen kültürel olarak bu toplumlar (özellikle Araplar) Avrupa toplumlarından bir gezegen kadar uzaktırlar. Asya toplumları örf, adet, gelenek ve inanç bakımından Avrupa'nın yüzyıl gerisindedir (Volney, *Simplicifacation Des Langues...* 1). Volney, bölge insanının olumsuz hayat şartlarının sebebini İslam'ın kadenci yaklaşımında ve Türk zorbalığında görmektedir (Irwin 138). Edward Said oryantalistlerin bu tavrını eleştirmiştir: Oryantalistler "Kendi kafalarında yer alan bölgelere ait projeler yapıyorlar, hayali ülkeler icat ediyorlar ve ilerde yönetecekleri yerler için önceden antrenman yapıyorlardı." (Said 236).

¹¹ 8 ay kadar ciddi bir çalışmayla Arapça öğrenmiştir (Volney, *Voyage en Syrie...* V).

¹² Bâb-1 Âli'ye görevli giden büyükelçiler ve konsoloslar Türkçe bilmedikleri için Divan'ın orduda yaptırmak istediği yenilikleri anlamamış ve bu yüzden devletler arası ilişkiler istenilen düzeyde olmamıştır. Tercümanlara mahkûm yaşadıkları için ticarete iyi ve kötüyü ayırt edemiyorlardı. Asya'ya gidenler tüccar veya seyyah olsun, eğer bölgenin konuştuğu dilleri öğrenirse iletişim güçlenir, yeni ufuklar açılır. Volney, bu amaçla Fransızlara Arapça, Farsça ve Türkçe'yi Latin harfleriyle öğretmek istemiştir. (Volney, *Simplicifacation Des Langues...* 2-3).

Volney Mısır ve Suriye’de üç yıla yakın bir süre seyahat etmiş, oradaki halkın bütün dil özelliklerini incelemiş, bölgede bulunan antik Mısır ve Yunan medeniyetinin kalıntılarını ve buldukları yeri bizzat tarif etmiş, yerleşik toplulukların örf ve adetlerini fotoğraf çekercesine resmetmiş ve Fransız kamuoyuna arz etmiştir.¹³

Volney’in Osmanlı-Rus harbine dair 1778 yılında yayınlanan “Türklerin Yaptığı Savaş Üzerine Düşünceler”¹⁴ (Volney, *Considérations Sur La Guerre...* 85-89) başlıklı yazısı Fransa’da büyük yankı uyandırmıştır. Bu yazısında Türkler aleyhine hoş olmayan ifadeler kullanırken Ruslara övgüler yağdırdığı görülmektedir. Öte yandan, “Suriye ve Mısır’a Seyahat”^{*} adlı kitabını çok beğenen Rus Çariçesi II. Katerina (1729-1796) seyyahı altın madalya ile taltif etmiştir (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* XXVII). Fransız kamuoyunda estirilen Rus hayranlığı¹⁵ öylesine etkili olmuştur ki Osmanlı-Rus harbinde (1787) Fransız dışişlerinin muhalefetine rağmen bazı Fransız asilzadelerin ve askerlerin Türklere karşı gönüllü olarak Rus ordusuna yazıldığı görülmüştür. Bâb-ı Âli bu durumu nefretle karşılamıştır.¹⁶

Volney, Fransız İhtilali ve akabinde ortaya çıkan “Terör” döneminde Fransız meclisine girmiştir. Davet üzerine kurucu mecliste görev almıştır. Siyasi görevlerini bıraktıktan sonra 1795’te Amerika’ya gitmiş ancak büyük bir hayal kırıklığı ile Fransa’ya geri dönmüştür. İhtilalin *jirondeni*¹⁷ Volney, *jakoben*¹⁸ Napolyon (1769-1821) ile 1792’de Korsika’da karşılaşmıştır. Volney bu karşılaşmada Napolyon’un

¹³ Fransız basınında, dönemin edebiyatçılarından Charles-Augustin Sainte-Beuve (1804-1869) “Causeries du Lundi” (Pazartesi Sohbetleri) adlı dergide Volney’i eleştirmiştir. Sainte-Beuve, Volney’in seyahatnamesini bir başka seyyah, diplomat ve politikacı François-Réne de Chateaubriand (1768-1848)’in “Itinéraire de Paris à Jérusalem” adlı seyahatnamesiyle karşılaştırarak Volney’inkinin yeteri kadar coşkulu, duygulu bir dille anlatılmamış; tam tersine soğuk, yalın ve sıkıcı bir üslupla kaleme alınmış olduğunu belirtmiştir (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* XVI).

¹⁴ Volney, Constantin François, “Considérations Sur La Guerre Actuelle Des Turcs”, *Correspondance Littéraire Philosophique et Critique de Grimm et de Diderot, depuis 1753 jusqu’en 1790*.

^{*} Volney, Constantin François, *Voyage en Syrie et En Egypte Pendant Les Années 1783, 1784 et 1785*. Tome Second. Paris: Volland Libraire, 1787. 458.

¹⁵ Diplomatlık, büyükelçilik, dışişleri bakanlığı, siyaset gibi çeşitli üst düzey görevlerde bulunan aynı zaman bir seyyah olan Fransız Edouard Antoin Thouvenel (1818-1866) Fransız kamuoyunun nedensiz bir biçimde bazen bir insanı bazen bir devleti sempatiyle karşıladığını belirterek sözü edilen dönemde Rus hayranlığının zirve yaptığını dile getirmiştir (Thouvenel I).

¹⁶ “Türkler Avrupa’ya vebadan başka bir şey getirmemişlerdir.” (Soysal 41).

¹⁷ Jirondenler, (Girondins) Fransız İhtilali’nde belli görüş ve ortak ilkelere sahip kişilerin oluşturduğu ve adını, en önemli üyelerinin geldiği Gironde bölgesinden alan bir gruptur. Fransız İhtilal’i hakkında bkz. M. Louis Blanc, *Histoire de la Révolution Française*, Tome III, Paris, 1864.

¹⁸ Jakobenler (Jacobins) Fransız ihtilali’nin en keskin devrimci siyasi oluşumuna taraftar olanlara verilen isim.

Osmanlı sultanının emrinde topçu olarak görev almak istediğini kaydetmiştir (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* XXVII).

Volney'in Seyahatnamesinde Suriye¹⁹

I. Abdülhamid (1725-1789)'in saltanatının on birinci yılında (1785) Rusların, İstanbul'a uzanan kıyılardaki Kırım'a bayrak diktikleri günlerde²⁰, Volney, vaktiyle Antik Mısır Krallığı'nın hüküm sürdüğü Mısır ve Suriye'yi karış karış gezmiş ve dağlık bölgeleri de ihmal etmeden tarımdan edebiyata kadar her şeyi Batılı gözüyle mercek altına almıştır (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* 5).

Volney, Suriye'de antik şehir ve saray harabelerini gezmiş, halkın örf ve adetlerini, onları yöneten paşaların yönetim biçimini anlamaya ve araştırmaya başlamıştır. Gittiği her yerde yıkık dökük evleri, bakımsız ve miskin insanları, terk edilmiş ıssız sokakları, viraneleri, tapınak, kale ve mabet kalıntılarını, yerlere saçılmış sütunları, mezarları ve çölün ortasındaki Palmira antik şehrinin harabelerini batılı müsteşrikler gibi doğu imgesiyle karşılaştırmıştır.²¹ Aydınlanma çağıının bir filozofu olarak, seyahat ettiği bölgede yaşanan dramları tarihin panoraması içinde temel kavramlarla ve maddeci bir eğilimle okuyucusuna aktarmaya gayret etmiştir.²²

Dinin ve siyasetin toplumu biçimlendirmede olumlu veya olumsuz etkisinin kaçınılmaz olduğuna inanan Volney'in Türklere bakış açısı menfidir. Türk paşalarını Siracusa²³ ve başka Antik Yunan despotlarıyla karşılaştırarak Türklerin Ruslar veya Batılılar karşısında yıkılacağını dile getirmekten geri durmamıştır (Irwin 139). Çeşitli Doğu kültürlerinin kendi aralarında organik bir ahenge sahip olduğu

¹⁹ Volney, Constantin François, *Voyage en Syrie et En Egypte Pendant Les Années 1783, 1784 et 1785*, Tome Second, Paris: Volland Libraire, 1787, (ss. 458). İki ciltlik bu seyahatnamenin 383 sayfadan oluşan birinci cildinin büyük bir bölümü Mısır üzerine kaleme alınmıştır. Çalışmamızda, seyahatnamenin yukarıda künyesi verilen ikinci cildinde yer alan Suriye bölümü incelenmiştir. İlk ciltte Mısır'ın coğrafyası, etnoğrafik yapısı, gelenek ve görenekleri, inanç sistemleri ve yönetim şekli ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İlk cildin sonlarına doğru benzer şekilde Suriye coğrafyası hakkında bilgiler verilmiş ve ikinci cildin tamamında Suriye ile ilgili konular ayrıntılı olarak kayıt altına alınmıştır.

²⁰ Sultan I. Abdülhamid, Rusya'nın işgal ettiği Kırım'ı (1783) halife konumuyla tanımak zorunda kalmıştır (Shaw 13).

²¹ Kendinden önce yazılan Doğu'ya ait bütün klasik eserleri özellikle Herodot (M.Ö. 484-425)'u okuyan Volney, bu harabeler karşısında "İslam'ın kaderciliği ve Türklerin despotluğu" gibi kolaycılığa kaçan peşin hükümlerle suçlayıcı bir ifade kullanmıştır (Irwin 138).

²² Volney için dini, siyasi ve akademik düşüncelerin temelini oluşturan bilgilere ulaşmanın yolu mutlaka bu bölgeye gitmektir. Zevkler, tutkular, başarılar, ihtiraslar, batıl inançlar, erdemler, doğa bilimleri ve yargılar bütün bu değerlerin eski ve yeni durumu Volney'in gözlemlemek istediği siyasi izdüşümlerdir (Gaulmier 43-44).

²³ Siraküza, M.Ö. Antik Yunan çağında İtalya'nın Sicilya özerk bölgesinde bir koloni devleti (Büyük Larousse 10582).

bilinmektedir. Söz konusu kültürler peşin hükümlerden sıyrılmış gözlemciler tarafından incelenirse bu ahenge uygun sonuçların elde edileceği açıktır.

Suriye'nin Coğrafik ve Demografik yapısı

Volney seyahatnamesinde Suriye'yi Akdeniz'e doğru uzanan üç uzun iklimsel ve coğrafik bölüme ayırmış, ilki Akdeniz'e bir şerit gibi uzanan iklimi sıcak verimli toprakları bulunan bölge, ikincisi daha dağlık sert kayalıklarla kaplı ve üçüncü bölge daha doğuda bulunup çok sıcaktır. Suriye'de bazı yerlerdeki tabii yeşillikler seyyah tarafından kıtanın en güzel yeri olarak vasıflandırılmıştır. Zira Volney'e Fransa'daki Bourgogne ve Normandiya'daki bitki örtüsünü hatırlatmıştır.²⁴

Seyahatnamede nüfusla ilgili bilgiler verilmektedir. Suriye'de toplam nüfusun 2.305.000 olduğu kaydedilmiştir. Tahmini rakamlara göre; Halep 320.000, Trablusşam 200.000, Dürzilerle meskûn mahalleler 120.000, Akka 300.000, Filistin 50.000²⁵, Şam bölgesi 1.200.000, Kesraoun 115.000 kişilik nüfusa sahiptir. Volney bu rakamlara tahmini ilaveler yapsa da dönem için ciddi bir nüfus yoğunluğu görememiştir (Volney *Voyage en Syrie...* 337-338).

Suriye'de Etnik Unsurlar ve Sosyal Hayat

Ensariyeler

Suriye'de ilk göze çarpan topluluk, Antakya'dan büyük nehir olarak bilinen *Nahr-el kebir'e* (Eleutherus veya Eleuthère) kadar uzanan yerde tarımla uğraşan "Ensariye"dir. Volney bu topluluğun tarihini, dinini, sosyal ve ekonomik hayatını anlatırken verdiği bilgileri tevatürlere ve önceden okuduğu kitaplara dayandırmaktadır. Kûfe yakınlarında milattan önce 891'de yaşlı bir adamın (Nasar) geliştirdiği ve taraftar bulduğu bir öğreti on iki fedaisi sayesinde etrafa yayılmış ve kendisi de aziz mertebesine yükseltilmiştir. Bu hareketten rahatsız olan yörenin komutanı, bu yaşlı adamı zindana atar. Yaşlı adamın halk tarafından esrarengiz biçimde zindandan kaçırılışı bir efsaneye dönüşür. Ortaya koyduğu doktrinler daha sonra da İslami unsurlarla süslenmiştir. Haçlı seferleri sırasında taraftarlarının

²⁴ Çeşitli ağaç türleriyle ilgilenen Volney mevsime ve gelire göre yapılan ekim ve dikimden bahsederken Suriye'nin Osmanlı sultanına verdiği yıllık vergi rakamlarını seyahatnamede; Halep 800, Trablusşam 750, Şam 45, Akka 750, Filistin 0 (sıfır) yani toplam 2,345 kese olarak vermektedir. Bu meblağı kendi parasına çevirince 2.931.250 liraya tekabül ediyordu. Bu miktarın değişik kalemlerle daha da yükseldiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 332).

²⁵ Volney burada eski Yunanlı tarihçi, coğrafyacı ve filozof Strabon (MÖ.64-MS.24)'nun seyahat notlarına atıfta bulunmuştur. Yani, Strabon'a göre vaktiyle Filistin çok kalabalık bir nüfusa sahipmiş öyle ki 40.000 silahlı asker çıkarabilirmiş. Volney'e göre ise 3.000 asker zor çıkmaktadır.

çoğunun öldürüldüğü Nasariyeler Lübnan'a doğru çekilmişlerdir. Bu dönemde Franklar Araplardan "haşhaşi" sözcüğünü duymuşlardır. Volney, Araplarda "gece hırsız; pusuda öldüren insanlar" anlamına gelen bu kelimenin kökeninin öldürmek kökünden geldiğini ve halen Suriye'de ve Mısır'da kullanıldığını filolojik olarak ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Bu terim "aniden adam öldüren" Bâtıniler ile alakalı olarak haçlıların Suriye'de duydukları ve kullandıkları bir kelime olmuştur (Volney, *Voyage en Syrie...* 4-5).

Ensariyeler kendi içinde, güneşe tapan "Şemsliler", köpeğe tapan "Kelpliler" ve özellikle kadın cinselliğini öne çıkaran "Kadmoufia" zihniyetinin sahibi "Ensariyeler" şeklinde çeşitli fırkalara ayrılmışlardır. İnanması zor tuhaf adetleri ve batıl inançları Priapos'a²⁶ benzeten Volney, bu inançların yüzyıllar boyunca korunup nesilden nesile aktarılmasını halkın karakterine bağlamaktadır (Volney, *Voyage en Syrie...* 6) ve Antakya'ya yakın olmasına rağmen Hıristiyanlığın burada yayılmamasına oryantalist bir kibirle şaşırılmaktadır.

Yaşlı Nasır'dan 150 yıl sonra Nasariyeliler, temel prensiplerine karşı çıktıkları Muhammed el-Dürzî'nin tarikatıyla karşılaşır. Dürzîlerden uzak kalmayı tercih ederler. Birbirlerine çok benzeyen bu mezheplerden, Ensarilerden bazıları ruhun ölümsüzlüğünü reddederken diğerleri de kabul ettikleri "métempscose" (tenasüh) gibi spirituel konularda çok ayrılmaktadırlar (Volney *Voyage en Syrie...* 7).

Maruniler

Kendi içinde birtakım kısımlara bölünen bu bölgede bir başka komşu mezhep sahibi Maruniler Dürzîlerden daha kalabalıktır (Volney, *Voyage en Syrie...* 7).²⁷ Trablusşam Beylerbeyliği'ne bağlı olan bu bölge "mokaddamim" adı verilen şefler aracılığıyla Türkler tarafından yönetilmiştir. Kuzeyde Ensarilere mukabil güneyde uzun süredir tartışılan Maruniler eklesiyastik yazarlar tarafından Latinlerden farklı görülmüştür. Sekizinci yüzyılda kiliseden ayrılan "Marun" adlı "Hama" manastırının rahibinin düşünce ve öğretilerini paylaşan bu topluluk, tıpkı Roma ve İstanbul kiliselerinin rekabeti gibi sürekli çekişme halindedirler. Şüphesiz

²⁶ Priapos Yunan mitolojisinde bahçeler ve bağlar tanrısıdır. Roma devrinde özellikle erkekliği ve fiziki aşkı temsil etmektedir. Bereket ve bolluk getiren, insanları kötülüklerden koruyan, zevk ve sefaya düşkün bir tanrıdır (Boyana 32, 44).

²⁷ 1860 yılında Dürzîler 55-60 bin kişi olarak tahmin edilirken Marunilerin sayısı 200 bin kadardır (Armaoğlu 393).

Doğu'da azınlıkların Avrupa politikasının ortasında yer almaya başlaması bu mezhep didişmelerinin gezi notlarında yer almasıyla hız kazanmıştır.²⁸

Büyük devletlerin her biri kendine göre bu tarikatlardan birini sözümlerine ona korumak amacıyla seçmiş ve onları çıkarları doğrultusunda kullanmakta bir beis görmemiştir. “Seyyahlar, kâşifler ve misyonerler buralarda gördüklerini ve kanaatlerini kendi ülkelerinin yöneticileriyle paylaşarak, plânlanan siyasal ve ekonomik icraata ciddi katkılar sağlamışlardır,” (Uygur ve Uygur 277) Volney'in adeta arkeolojik tespitleri de Fransız dış politikasında etnolojik ve filolojik unsurlar olarak kendine yer bulmuştur.²⁹

Dürziler

XVI. yüzyıl boyunca adı Düruz veya Derz olarak tartışılan Dürziler, Marunilere şaşkırtıcı biçimde dil, adet, yönetim ve hayat biçimi bakımından benzemekle beraber aralarındaki esas fark dini inançlarıdır.³⁰ Dürziler nüfus olarak küçük bir topluluktur. Volney, bu halkın arasına karışarak onların sırrını çözdüğünü belirtirken yaşanan tarihi süreçlere açıklama getirmiştir. Buna göre, Hz. Muhammed'in vefatından tam 23 yıl sonra damadı Hz. Ali ile Suriye valisi Muaviye'nin savaşı Arap İmparatorluğu'nun ilk “şizması”dır.³¹ Bu kavgadan yüzyıl sonra Yunan kitaplarının Araplar arasında okunup incelenmesi karşıt bir düşünceyi ve yerleşik doğmaların sorgulanmasını, ebedi ve ezeli ayrımı kuramsal olarak ortaya çıkarmıştır.³² Bir başka ifadeyle, Hıristiyanların başına gelen şizma Müslümanların da başına gelmiştir. Yani din bir tefrika unsuru olmuştur.

Bu ayırmda Türkler peygamberin halifesi olarak Ömer ile Muaviye'yi takip ederken, diğerleri Ali'nin peşinden gitmişler ve birbirlerini sapkınlıkla itham etmişlerdir. Hz. Muhammed'in öğretisini benimseyen Müslümanların inancına

²⁸ Lamartine (1790-1869) ve Nerval (1808-1855)'in seyahat notları (*Voyage en Orient*) bu kışkırtıcı görevi üstlenmiştir (Said 264).

²⁹ Napolyon, yazdıklarının doğruluğuna inandığı ender seyyahlardan biri olarak gördüğü Volney'in bu eserini dikkatle okumuştur (Volney, *Les Ruines ou Méditations...* XXXIX). 1798 yılında Fransa'da bir Antik Mısır modası vardır. Napolyon Bonapart (1769-1821) Büyük İskender'in (M.Ö.356-323) izinden gitmek isterken Fransız entelektüelleri de Mısır'ın zenginliğini, büyüsunü ve medeniyetini Fransa'da yaşamak arzusundadır. Bu atmosfer pek çok Fransız'ı Mısır'a gitme konusunda etkilemiştir (Soysal188).

³⁰ Dürziler dini bakımdan her ne kadar Muhammed Bin İsmail'in görüşlerine inansalar da ibadetleri birbirlerine hiç benzemez: Helal veya haram olan konular çok farklıdır. Örneğin Dürziler şarap içerler, domuz eti yerler (Volney, *Voyage en Syrie...* 55).

³¹ Şizma (Schisme) Doğu ve Batı kiliselerinin yani, Roma Kilisesi ile İstanbul Kilisesi'nin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir (Uygur 181).

³² Hz. Ali'den hoşlanmayan Hz. Ayşe de bu bölünmede rol oynamıştır. Olayların Suriye ve Şam'da cereyan etmesi üzerine Hz. Ali'nin bir Bâtını veya bir haşhaşi tarafından Küfe'de öldürülmesi derin ayrılıklara hatta düşmanlıklara yol açmıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 31-32).

Asya'da yerleşik bulunan eski fikirler yeni biçim kazanarak girmiştir. Eski Mısır ve Hint nazariyesinde kabul görmüş, ruhun hicreti “métempsycose ve transmigraton” (tenasüh, reenkarnasyon), iyi ve kötünün temel prensipleri ve altı bin yıl sonra yeniden diriliş gibi Zerdüştlükten gelen temel inançlar Müslümanları birbirinden ayırmıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 33).

Volney, Maruniler gibi Dürzilerde de toprağı işleyen köylü/halk ve bey soyundan gelen emirler tarafından şeyh adıyla atanan asillerden oluşan iki sınıflı bir yapı gözlemlemiştir.³³ Birkaç ailede toplanan büyük servetler o halkın gidişatına yön vermektedir. Bu ailelerin (Lesbekler, Canpolatlar, İsmailler) hususi menfaatleri halkın da menfaati olarak değerlendirilmektedir. Şefler, emir, vali, hakem, prens ve benzeri unvanları kullansa da kral gibi davranırlar ve politik görüşlerine göre iç/dış savaşlarda general olarak savaşa yön vermişlerdir. Bağlı oldukları Türk beyine önceleri 160 kese (200.000 lira) yıllık vergi öderken 1784'te 80.000 lira ödemişlerdir.³⁴

Volney, yönetim kademesinde sadece erkeklerin söz sahibi olduğunu kadınların ise hiçbir siyasi oluşumun öznesi olmadığını seyahatnamesinde dile getirmiştir. Bütün Asya toplumlarında yönetimle ilgili sabit kanunların olmaması seyyah için toplumdaki düzensizliğin temel sebebidir (Volney, *Voyage en Syrie...* 62).

Dürzilerin yerel askeri yönetim sisteminde baş emir ve hususi beylerin düzenli bir ordusu yerine, evlerinde kendilerine bağlı aralarında zencilerin de olduğu hizmetkârlar topluluğı bulunurdu. Herhangi bir harp çıkması durumunda bir tellal yüksek tepelere çıkarak halkı mevcut emir ya da şeyh adına savaşa çağırırdı. Halk ellerine bir çuval un, bir tüfek, birkaç mermi ve biraz da kasabadan aldığı barutla yaya olarak; şeyhler ve asiller ise atlarıyla işaret edilen yere giderlerdi.³⁵ Kendi aralarında bir savaş durumunda bütün hizmetçiler, köylüler ve çiftçiler silahlanarak efendilerinin yanında mevzi alırlardı. Bu grup, Volney'in

³³ Hatırlatmak gerekirse miri arazi rejiminin hukuksal çerçevesini şariat ile örfi kanun sağlıyordu. Şariat, bireyin toprak üzerindeki tasarrufunu güvenceye alırken, kanun, tarım arazisi üzerindeki devlet denetiminin sürdürülmesiyle açıklanmaktadır. Yani fethedilen topraklar devlete mal edilerek tasarrufu, tapu resmi adı verilen bir bedel karşılığında fertlere tahsis edilmekteydi (Koç 232).

³⁴ Volney, Cebel-i Lübnan sancağına bağlı Deyr'ül Kamer'de bulunduğu sırada bu bilgiye ulaşmıştır.

³⁵ Volney'in bizzat şahit olduğu bu olay Deyr'ül Kamer'de vuku bulmuştur. “Haydin sefere! Haydin sefere! Tüfeğini al! Tabancanı al! Asil şeyhlerimiz; siz de atlarınıza bininiz! Mızrak ve kılıçlarınızı kuşanınız! Yarın Deyr'ül Kamer'de buluşalım, gayret Allah'tan, haydi mücahitler! Bu çağrı dalga dalga bütün halka yayılır ve yaklaşık 15.000 silahla, halk savaşa hazırdır.” (Volney, *Voyage en Syrie...* 63).

gözlemlerine göre, üniformasız, baldırı çıplak, sadece başlarında küçük bir kaskla Avrupaî ordu görüntüsünden çok uzak bir köylü topluluğudur (Volney, *Voyage en Syrie...* 63).

Herhangi bir Hıristiyan ailenin bölgeye yerleşmesi söz konusu olduğunda, Marunilerin dini yakınlık gösterirken, Dürzîlerin de toleranslı davranarak birlikte huzur içinde yaşadıklarına şahit olan Volney, Türklerin emniyeti sağladığını, buna karşılık Hıristiyanların ortalığı karıştırmak için sürekli fırsat kolladıklarını da itiraf etmek zorunda kalmıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 68).

Dürzîlerin bir özelliği de Türklerden gördüğü himaye ve koruma duygusu; yani kendilerine sığınan bir kimseyle ekmeğini ve tuzunu paylaşma hasletidir. Bu davranışı bir örnekle pekiştiren Volney isim zikretmeden bir hadise anlatır. Hadiseye göre, vaktiyle isyana karışan bir yeniçeri ağası Şam'a kaçmış ve Dürzîlere sığınmıştır. Emir, kendisine sığınan Şeyh'ten yeniçeri ağasını teslim etmesini istemesine rağmen Şeyh savaşı göze almış, ailesini silahlandırarak çarpışmış yine de konuğunu teslim etmemiştir.³⁶

Volney'in bakış açısıyla Dürzîlerde evlilikte dul kalan kardeş eşiyle evlenmek, Suriye'deki eski kavimlerde yaşayan bir İbrani geleneğidir. Bununla birlikte batıl inançları, adetleri ve çok eşlilik gibi uygulamalarıyla tam bir doğulu kavimdir. Kadınların peçe takması, toplumu bozan arzu edilmeyen bakışlardan korunmak içindir. Erkekler karısının, annesinin, kız kardeşinin ve gelininin yüzünü tanımakta zorluk çekmemektedir (Volney, *Voyage en Syrie...* 74-75).

Soylu, köylü ve şeyh eşleri yani bütün kadınlar ekmek pişirmek, çamaşır yıkamak gibi ev işlerini yaparlar. Erkekler ise bağda üzüm budamak, sulama kanalları kazmak veya örmek gibi işler yapmakta, akşamları ise yuvarlak bir daire oluşturarak yere bağdaş kurmuş bir vaziyette ağızlarında nargile, ceplerinde hançerleri ürün hasadından, emirlerin uygulamalarından, vergilerden, geçmiş olaylardan huzur ve barıştan konuşarak sohbet etmektedirler. Volney'i, oyun yorgunu 12 ila 14 yaşındaki erkek çocukların da büyüklerinin bu konuşmalarını sessizce dinlemesi hayrete düşürmektedir (Volney, *Voyage en Syrie...* 76).

³⁶ Emir, suçluyu teslim etmez ise her gün elli tane dut ağacı kesmekle tehdit etmiş ve yaklaşık bin tanesini kesmiş. Şeyh yine inatla teslim etmemiş. Araya başka beyler ve şeyhler girmiş ama nafîle teslim etmemiş. Volney bulduğu Arapça elyazması bir risalede benzer olaylar okuduğunu belirtmiştir (Volney, *Voyage en Syrie...* 71).

Dürzileri Volney'in gözünde diğer topluluklara çok benzemesine rağmen farklı kılan zihinlerindeki cumhuriyet fikridir. Bu fikir onları Türk tebaadan daha fazla dinamik yapmıştır. Bir diğer farklı kılan unsur ise çok hevesli Hıristiyan ve Müslümanların aksine umursamaz din anlayışlarıdır (Volney, *Voyage en Syrie...* 74).

Küçük bir topluluk Motuali (Motoualis)

Volney'in seyahatnamesinde Dürzilerin yaşadığı bölgenin doğusunda, Şam'a yakın vadide yerleşik, tıpkı İranlılar gibi "Ali'nin taraftarı" olarak isimlendirdiği küçük bir topluluktan bahsedilmektedir. "Motuali" kelimesi Suriye'de yerleşik ağza göre "Ali'nin taraftarı", "Ali'ye itaat eden" anlamına kullanılmıştır.³⁷ Hicretin 36. yılında yaşanan İslami şizma bu mezhebin diğer mezheplere düşmanca bakışının sebebidir. Hz. Ömer'e ve Muaviye'ye lanet ederken Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'i aziz ilan etmişlerdir. Volney, kendilerinden olmayan kimsenin elinden bir şey alıp yemeyen, hatta aynı yerde oturmayan ve bu yüzden kendilerini diğer topluluklardan tecrit eden bu radikal gruba daha mesafeli yaklaşmıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 77-84).

Volney, Motualilerin ibadet ritüellerini en ince teferruatına kadar incelemiştir. Türkler gibi abdest almaya parmak uçlarından başlamayıp dirseklerinden başladıklarını gözlemlemiştir. Ayrıca, farklı adetlerinden dolayı komşularından izole yaşayan kapalı bir topluluk olan Motualilerin uzun yıllardır burada yaşamalarına rağmen yazılı kaynaklarda bu isimden hiç bahsedilmediğini iddia etmektedir (Volney, *Voyage en Syrie...* 77-79).

Motuali mezhebinin Dürziler ve Maruniler arasında zaman zaman oluşan sürtüşmelerde rol oynadığı seyahatnamede belirtilmiştir. Uzun zaman Dürzilerin yönetiminde olan bu topluluk 1750'de Beka'ya, Marunilere ait topraklara yerleşmişlerdir. Çeteler halinde tacizlerle ve Emir Yusuf'un³⁸ onları zorla oradan kovmasıyla olaylar farklı boyutlara ulaşmıştır. Silahlı çatışma haline dönüşen olaylarda, Akka, Sayda ve Şam beylerbeyi Cezzar Ahmet Paşa³⁹ (1722-1804) bunları

³⁷ İslam Ansiklopedisi'nde Mustafa Öz tarafından yazılan "Metâvile Lübnan'daki İmâmî İsnâaşeri Şiileri'nin Mahalli Adı" başlıklı madde bu mezhebi "Metâvile" şeklinde adlandırırken, açıklayıcı olmakla birlikte Volney'in Suriye'de bulunduğu tarih hatalı verilmiştir. Öz, Volney'in 1820 yılında Suriye'ye gittiğini yazmıştır. Oysa Volney 1783-1785 yıllarında Suriye ve Mısır'da kalmış ve 1820 yılında ölmüştür. (Öz 404).

³⁸ Merkezi Deyrû'l-Kamer olan Lübnan'ın emiri Yusuf, Cezzar Paşa'nın nüfuzu altındadır (Uzunçarşılı 605).

³⁹ Cezzar Ahmet Paşa "Sayda'da muhtar bir bey gibi yerleşmek istediği için 1772'de Akka'yı tahkim ile kendine merkez yapmıştır" Daha sonra Şam valiliği verilen Cezzar Ahmet Paşa Suriye'de etkili olmuştur (Uzunçarşılı 605).

Dürzilerle anlaşma yapmaya zorlamıştır. Volney'in seyahati esnasında olaylar devam etmiştir. Nihayet Paşa, Beka vadisini ve antik kent Balbek'i kuşatmak zorunda kalmıştır.⁴⁰

Volney, yukarıda sözü edilen bu özel topluluklardan başka Lübnan, Sayda ve Akka civarında pek az Türk, Yunan ve Arap bulunduğunu kaydetmektedir. Ayrıca, İtaatsizliği ile Bab-ı Âli'yi endişelendiren, 1750'den 1776'a kadar Akka'yı yöneten Arap kökenli Bedevi Ömer'in⁴¹ ölümünden sonra isyan eden oğlundan, Şeyh Dâher'den seyahatnamede okuyucularına bahsetmiştir.⁴² Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bu coğrafyada yıpratıcı uzun savaşlar ve isyanlar sebebiyle "kronik asayişsizlik, düzen bozukluğu, açlık ve enflasyon şehir ve köy yaşamının olağan unsurları haline gelen" (Shaw, *Sultan III. Selim* 505) bir siyasi istikrarsızlık tablosu ilerleyen süreçlerde kendini gösterecektir.

Suriye'de Türk Yönetimi

Seyahatnamede "Suriye'deki Türk Yönetimi" konulu bölümde, Türklerin silahlı despotik bir yönetim anlayışıyla bölgeye hâkim oldukları anlatılmaktadır. Bölgenin milattan önceki ve sonraki tarihini özetleyen Volney, bölgeyi Memlukulardan devralan Osmanlı sultanlarının Fransız krallarıyla yaptığı anlaşmalarda ve mektuplarda giriş protokol cümlelerinde kullanılan ifadeleri örnek vererek sultanların tebaasının halinden anlayamayacağını iddia etmektedir.⁴³

Bölgede sultanın her isteğini yerine getiren "paşa, kaymakam ve ağa" unvanlı yerel yöneticiler vardır. Sultanın bütün yetkilerini şahsında toplayan bu "suzeren"ler mali, siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve adli bakımdan her şeye mutlak

⁴⁰ Beş yüzden fazla Ali taraftarı aile Lübnan'da Marunilere sığınmıştır. Bu aileler onların içinde muhtemelen asimile olacaklardır (Volney, *Voyage en Syrie...* 80-82).

⁴¹ Osmanlı kaynak ve belgelerinde Dâhir Ömer, Türkçe kaynaklarda ise Zahir Ömer olarak geçmektedir. Bedevi Ömer Filistin'in kuzey kesiminde mahallî bir idare kuran aşiret reisidir. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşı sırasında Rusların kışkırttığı Şeyh Zahir el-Ömer isyan ederek Kudüs, Yafa, Nablus ve Gazze'yi ele geçirmiştir (1773). Ancak bu ayaklanma kaptan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa kumandasındaki bir donanmanın bölgeye gönderilmesi ve Akkâ Kalesi'nin kuşatılması sonucunda bastırılmıştır. Zahir Ömer 17 Ağustos 1775'te Akkâ Kalesi'nden kaçma hazırlıkları yaptığı sırada çıkan çatışmada öldürülmüştür (Emecen 90-91).

⁴² Hadise ayrıntılı bir şekilde toplam 42 sayfada seyyahın yorumlarıyla birlikte anlatılmıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 84-126).

⁴³ "Ben ki, sultanlar sultanı, hakanlar hakanı hükümdarlara taç veren Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rum'un ve Dulkadir Vilayeti'nin ve Azerbaycan'ın, Acem'in ve Şam'ın ve Halep'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin ve Kudüs'ün.." diye devam eden bu mektuplardaki gurur ve böbürlenmenin halkı anlamaya engel olduğunu düşünmektedir. (Volney, *Voyage en Syrie...* 342).

hâkimdirler.⁴⁴ Suriye'deki sultan gibi davranan ağalar, zafiyet gösterirse ya da yeterince vergi ve asker göndermez ise veya fazla güçlenerek sarayı tedirgin ederse Osmanlı sultanı tarafından hemen görevden azledilirdi.⁴⁵ Asya ve Afrika'daki devletlerde paşaların para kazanma amacının, kendilerine sadık adam satın alarak rakiplerini gayrimeşru yollardan yenmek olduğunu belirten seyyah, bunun özellikle Hz. Muhammed sonrası Asyalı yöneticilere miras kalan bir durum olduğunu ilave etmeyi unutmamıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 352).

Volney, uzun zaman gezip dolaştığı Suriye'de Doğuluların ellerinde kitap olmamasının sebebini Türk yönetiminin bu konuya yeterince ilgi göstermemesine bağlamış ve ironik bir biçimde “zahmete katlanmamak” olarak değerlendirmiştir. Buna göre bu insanlar önceleri geometri, astronomi ve benzerleriyle ilgilenmiş sanat ve edebiyatla hiç ilgilenmemişlerdir. Bununla birlikte, kendisine söylenildiğine göre Suriye'de bilgisizliğin ve cehaletin sebebini yeterince kitap olmamasına (yaklaşık 300 tane) veya yazı dilinin zorluğuna bağlayan Volney, orada sadece iki koleksiyondan “Marhanna ve Akra'da bulunan Cezzarın”kinden bahsetmektedir (Volney, *Voyage en Syrie...* 410-411).

Doğulular ve Batılılar

Bir Avrupalının Doğu'ya özellikle de Suriye'ye geldiğinde ilk yaşayacağı şaşkınlık, sakinlerinin kılık kıyafeti ve oturup kalkma biçimleridir. Avrupalılar kısa ve dar kıyafetlerle bacakları açık bırakan pantolon giyerken, Doğulular uzun ve bol elbiseleri tercih etmektedirler. Avrupalı saçlarını uzatırken sakalını tıraş eder, Doğulu ise saçını kesip sakalını uzatmaktadır. Avrupalı için açık baş saygı anlamı ifade ederken, Doğulu için delilik anlamı taşır. Avrupalı eğilerek selam verirken, Doğulu dik durmaktadır. Avrupalılar ayakta yaşarken, Doğulular oturarak hayat sürmektedirler. Avrupalılar sandalyede oturarak yemek yerken, Doğulular yerde bağdaş kurarak yemek yemektirler (Volney, *Voyage en Syrie...* 419).

Sokaklarda, Türklerin her hareketinde, yüz ifadelerinde, alışverişlerinde, ellerinde silahla dolaşırken, vedalaşırken, hatta ekmek veya su satarken bile Allah'ın sıfatını kullanmaları (Allahüekber, Subhanallah, Allah kerim, Allah rahim,

⁴⁴ Bu beylerin aslında tek amaçlarının para ve güç sahibi olmak ve toprak hâkimiyetini tesis etmek olduğunu anlamış, hatta bir ağanın isyanına şahit olmuştur (Volney, *Voyage en Syrie...* 346).

⁴⁵ Volney, bu bölgedeki ağa ve paşaların rekabetini okuyucularına örneklerle açıklamaktadır. Cezzar Ahmet Paşa'nın da istisna olmadığını altını çizmiştir. On yıl besleyip baktığı kişi tarafından öldürülen Dâher bir başka örnektir (Volney, *Voyage en Syrie...* 349-352).

ya Allah ve Allah Allah gibi) Tanrı'yı tek kelimeyle her şeye dâhil etmeleri Volney'i çok şaşırtmıştır.⁴⁶

İyi bir gözlemci Doğuluların konuşurken yüzlerinin sertliğini, hiç gülmemelerini, konuşmayı kesmemelerini hemen fark edebilir. Bir Doğuluyu, bütün gün ağzında pipoyla tembellek eden, hayallere dalan, bağdaş kuran, üşengeç ve hareketsiz resmeden Roma ve Grek seyyahlarının etkisi diğer batılı seyyahlar gibi Volney'de de açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, Doğu'da sıcak iklimin etkisiyle tembelleğin ve despotizmin yaygınlaştığını, toplumların zorba hükümdarlar tarafından yönetilmeye başladığını ifade etmiştir.⁴⁷ "Dinin Etkisi" adlı bölümde ise despotizmin sebebini Kur'an'da ve Hz. Muhammed'in sözlerinde aramıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 360-423).

Avrupa'da kabul gören Montesquieu'nün kanun prensipleri seyahatnamelere, misyonerlerin raporlarına veya bilimsel hiçbir değeri olmayan tarih kitaplarına dayanmaktadır (Gürkan 28). Bu nedenle Volney de bu toplumlar hakkında ön yargılı davranıyor ve nesnellikten uzaklaşıyor. Öte yandan, Batı'yı temsil eden gerçek seyyahların dolaştığı bölgelerde halkı daha yakından tanımak için orada bir müddet yaşaması ve konuşulan dilleri anlaması gerektiğine inanmıştır. Bölgede konuşulan dilleri Batı'da konuşulan dillerle karşılaştırmış, başta Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere bölgede kullanılan dillerdeki sözcüklerin Fransızca karşılıklarını yazarak kılavuz kitaplar hazırlamıştır. Volney, çağdaşı seyyahların bu anlayışa uymamalarını sürekli eleştirmiştir. Ona göre Batı'yı temsil eden gerçek seyyahlar Doğu'da yerli halkla beraber olmalı, sohbet etmeli, onlar gibi davranmalı, onlarla beraber yemeli ve içmeli, onların güvenini kazanarak yakınlaşmalı ve özellikle konuştukları dili çok iyi öğrenmelidir diye tavsiyelerde bulunmuştur.

⁴⁶ Gurur, kıskançlık, itaat, cesaret gibi kavramlar Doğulularda Batılılardaki gibi değildir. Doğuluda gururdan doğan cesaret, cehaletten ileri gelen bir inançtır (Volney, *Voyage en Syrie...* 420-421).

⁴⁷ Volney burada, Fransız filozof ve sosyolog Charles Louis de Montesquieu (1648-1755)'nün "De l'Esprit des Lois" (Kanunların Ruhu) adlı eserindeki prensiplere atıflar yapmış, kendi tezini de buna dayandırmıştır (Volney, *Voyage en Syrie...* 360-423). "Montesquieu'ya göre insanlar, dolayısıyla toplumları pek çok şey yönetir: iklim, din, kanunlar, hükümet ilkeleri, tarihten alınan dersler, ahlâk, örf ve âdetler. Bunların hepsi bir toplumun "Genel Ruhu"nu yani millî karakter özelliklerini oluşturur. Her millette bu sayılanlardan bir veya birkaçı kuvvetli olabilir, diğerleri ise daha zayıf kalabilir. Örneğin vahşiler (ilkel ya da yerli diye nitelendirilen toplumlar anlamına) üzerinde iklim tek başına hükmederken, Çinlileri örf-âdet yönetir; Japonları kanunlar baskı altında tutar, Sparta'da bir zamanlar ahlâk etkindi; Romanın özelliklerini belirleyen ise hükümet ilkeleri ile eski gelenekler idi." (Aktaran: Gürkan 12).

Sonuç

Volney, bir Fransız kimliği ile Asya'ya, Suriye ve Mısır'a gitmiş, her iki dünyayı, Asya ve Avrupa'yı birbirine iki gezegen kadar uzak görmüş ve neticede kendi kültürünün üstün olduğunu açıkça vurgulamıştır. Volney'e göre, Asya'ya münhasır çok sayıda Ortodoks, heretik mezhep ve doğmalar insan zihnini kuşatarak, gerçekleri örten, tembelleştiren hatta pasifize eden kültürlerdir.

“İslâmizm” medeni kanunların oluşumunda temel bir kaynak olmakla beraber Doğu'daki sefaletin ve despotizmin de ana kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu yanlış değerlendirmeye göre Kur'an'da hiçbir ayette, siyasi yönetimle ve insanın toplumdaki görevi gibi konularda kavram ve kanun yoktur. Sadece çok eşlilik, boşanma ve kölelik gibi bazı konularda hükümler vardır. Ona göre, çocuksu hikâyelerin ve korkunç fablların anlatıldığı Kur'an'ı baştan sona kadar okuyan insan mutlak itaatkâr, her şeye boyun eğen birisi olur. Bu yüzden Müslüman toplumlar despotik rejimlerle yönetiliyor. Daha da ileri giden Volney Hz. Muhammed'in insanları aydınlatmak yerine onlara hükmetmek, düşünen insan yerine biat eden toplumlar oluşturmak istediğini iddia etmiştir.

Oysa bu dönem Avrupa için Fransız İhtilâli'nin ayak seslerinin duyulmaya başladığı kaotik ve despotik bir dönemdir. Doğulu toplumların geri kalmasını sadece din ve iklim faktörüne bağlamak sığ ve taraflı bir oryantalist bakış açısıyla izah edilebilir. Volney'in Türkler ve Doğulular hakkında belli başlı konularda tarafsız kaldığı asla söylenemez. Fransız aydınlanmasının etkisiyle Hıristiyanlığı ve özellikle İslam dini bağlamında diğer inançları hayatının son dönemlerinde yayınladığı makalelerle eleştirirken düşünceleriyle tutarlı davranmıştır ve ölümünden sonra hiçbir dini ritüel istememiştir.

Son söz olarak Volney, seyahatnamede kendi toplumunu uyarmış, gelenek ve göreneklere mutlak surette sahip çıkılması gerektiğini vurgulamıştır. Toplumsal değerlere sahip çıkılmadığı takdirde Suriye örneğinde olduğu gibi Asyalı toplumlara benzeyebilecekleri ve onlar gibi geri kalabilecekleri ihtimalini göz ardı etmemek gerektiğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Turgut. “Galland, Antoine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 13.(1996): 337-338.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım, 2006.

- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Yay. Haz. Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi, 2002.
- Blanc, M. Louis. *Histoire de la Révolution Française*, Tome III. Paris: Libraire Editeur Pagnerre; Furne, 1864.
- Boyana, Hülya. “Priapos Kültü.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 35 (2004): 31-44.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. 20. Cilt. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş. Tarihsiz.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. Ankara: İmge, 2007.
- Emecen, Feridun. “Zahir el Ömer.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 44. (2013): 90-91.
- Gaulmier, Jean. *L’Idéologue Volney 1757-1820, Contribution à l’Histoire de l’Orientalisme en France*. Genève-Paris: Slatkine Reprints, 1980.
- Gürkan, Ülker. “Montesquieu ve Kanunların Ruhu (Hukuk Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme)” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 40.1 (1988): 9-31.
- Irwin, Robert. *Oryantalistler ve Düşmanları*. Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Yapı Kredi, 2008.
- Koç. Bekir. “1870 Orman Nizamnamesi 'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 24. 37 (2005): 231-257.
- Landru, Philippe. “VOLNEY (Constantin-François Chassebœuf de La Giraudais, comte de: 1757-1820)” Web. 4.9.2016.
- Öz, Mustafa. “Metâvile.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 29 (2004): 404-405.
- Pockocke, Richard. *Voyages de Richard, en Orient, dans l’Égypte, l’Arabie, la Palestine, la Syrie, la Grece, la Thrace*. Paris: Chez J. P. Costard, Libraire, MDCCLXXIII.
- Said, Edward. *Oryantalizm (Doğubilim), Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. Çev. Nezih Uzel. İstanbul: İrfan, 1998.
- Sezer, Hamiyet. “Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri (18. 19. Yüzyıl).” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 21.33 (2003): 105-124.

- Shaw, Stanford J. *Sultan III. Selim*. Çev. Hür Güldü. İstanbul: Kapı, 2008.
- Soysal, İsmail. *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Thouvenel, L. *Nicolas 1er et Napoléon III Les Préliminaires De La Guerre De Crimée, 1852-1854, D'après Les Papiers Inédits de M. Thouvenel*. Ed. Calman Lévy. Paris: Ancienne Maison Michel Lévy Frères, 1891.
- Uygur, Erdoğan ve Fatma Uygur. "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma." *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 17.3 (2013): 273-286.
- Uygur, Fatma. *XIX. Yüzyıl Fransız Seyyahı ve Diplomatı Edouard Antoine Thouvenel'e Göre Osmanlı Devleti*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 5. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, Tarihsiz.
- Volney, Constantin François. "Considérations Sur La Guerre Actuelle Des Turcs." *Littéraire Philosophique et Critique de Grimm et de Diderot, Depuis 1753 Jusqu'en 1790*. Tome XIV. Paris: Chez Furne Libraire, MDCCCXXXI.
- . *Les Ruines ou Méditations sur les Révolutions des Empires Suivies de La loi Naturelle*, Paris: Décembre-Alonnier, 1869.
- . *Simplification Des Langues Orientales ou Méthode nouvelle et facile d'apprendre les langues arabe, persan et turque avec des caractères européens*, Paris: Imprimerie de la République, 1795.
- . *Voyage en Syrie et En Egypte Pendant Les Années 1783, 1784 et 1785*", Tome Second, Paris: Volland Libraire, 1787.